

Змена дзяржаўных межаў у выніку Другой Сусветнай вайны

Authors

Тарас Алексін Дзіцячы цэнтр турызму, спорту і экскурсій, Львоў, Украіна

Ганна Черепова Еўрапейская гімназія, Масква, Расія

Людміла Гурыновіч Белавежская сярэдняя школа, Белавежа, Беларусь

Ганна Скіндзел Каманда тэхнічных і агульнаадукацыйных школ №2, Катавіца, Польшча

Анатацыя

Пасля Другой сусветнай вайны шмат якія межы дзяржаў Усходняй Еўропы істотна змяніліся. Некаторыя гарады апынуліся па другі бок мяжы; змяніліся і іх назвы. Усе гэтыя змены зрабілі глыбокае і маштабнае ўздзеянне на мясцовае насельніцтва. Навучэнцы працуюць з картамі і першакрыніцамі, якія адлюстроўваюць наступствы зменаў межаў у выніку Другой сусветнай вайны ў чатырох рэгіёнах Цэнтральнай і Усходняй Еўропы. Выконваючы заданні ў групах, яны вывучаць гісторыю гэтых рэгіёнаў і выяўляюць змены дзяржаўных межаў і тапонімаў пасля Другой сусветнай вайны, а таксама даведаюцца, якія наступствы гэта мела для мясцовага насельніцтва (на прыкладзе межаў і тапонімаў лёгка ўявіць сабе змены).

Нататкі для настаўніка

- Гэтыя чатыры гарады - толькі некалькі прыкладаў з вялікай колькасці падобных выпадкаў. З іх дапамогай навучэнцы змогуць зразумець сітуацыю ў іншых гарадах з такім лёсам.
 - Методыка «метаплан» (апісанне гл. ніжэй) прапануе максімальна шырокія і адкрытыя пытанні. Тут няма няправільных адказаў, і навучэнцы могуць выказацца і паглыбляцца ў матэрыял так, як яны самі захочуць.
 - Крыніцы можна адаптаваць пад патрэбы канкрэтнага класа.
-

Методыка «мэтаплан»

Мэта методыкі «мэтаплан» - разбіць структуру традыцыйнага мазгавога штурму або аналізу, накіроўваць навучэнцаў пытаннямі, якія дапамагаюць ім прыйсці да лагічных высноў. Дзякуючы гэтаму да разумовага працэсу дадаецца структура, а навучэнцы разумеюць, як менавіта яны прыйшлі да сваіх высноў - адсюль назва «мэтаплан». Пытанні ў дадзенай методыцы фармулююцца максімальна шырока, каб навучэнцы маглі свабодна выказаць свае думкі.

Роля настаўніка заключаецца ў тым, каб даць навучэнцам прастору для самастойных высноў. Часам можа спатрэбіцца задаць удакладняючыя пытанні ці даць зваротную сувязь падчас выканання практыкаванняў. Дадзеная методыка асабліва папулярная ў Польшчы.

Ключавое пытанне

Як змены дзяржаўных межаў у выніку Другой сусветнай вайны паўплывалі на жыцці і лёсы жыхароў чатырох гарадоў?

Мэта ўрока

Стварыць карціну зменаў на палітычнай карце Цэнтральнай і Усходняй Еўропы, якія адбыліся ў выніку Другой сусветнай вайны (на прыкладзе чатырох гарадоў) і прадэманстраваць, як гэтыя змены паўплывалі на людзей.

Задачы

- 1 Навучэнцам дэманструюцца выявы, якія адносяцца да чатырох гарадоў. Яны праводзяць мазгавы штурм па прапанаваных настаўнікам пытаннях.
- 2 Вучні дзеляцца на чатыры групы. Кожная група аналізуе некалькі першасных крыніц па адным з чатырох гарадоў і стварае кароткую прэзентацыю з адказамі на прапанаваныя пытанні.
- 3 Вучні прадстаўляюць свае высновы ўсяму класу.
- 4 Праводзіцца выніковая дыскусія, падчас якой клас вяртаецца да некаторых пытанняў, зададзеных у пачатку ўрока.

Абсталяванне

Матэрыялы для працы ў групе, дошка, праектар (пажадана).

Папярэдняя падрыхтоўка

Неабходна паўтарыць матэрыял аб звязаных з тэмай падзёях, у прыватнасці, аб дэпартацыях. Настаўнік можа абраць спосаб паўтарэння па сваім меркаванні, напрыклад, у якасці хатняга задання або кароткіх наводных пытанняў у пачатку ўрока.

План урока і таймінг

Частка 1	Частка 2		Частка 3
Увядзенне / Мазгавы штурм	Праца ў групах/ мэтаплан/ аналіз крыніц	Адказы/ прэзентацыі	Дыскусія / высновы
10-15 хвілін	30 хвілін	20 хвілін	20-25 хвілін

(Заўвага: калі патрабуецца больш часу на частку 2, можна скараціць частку 3).

Уводзіны

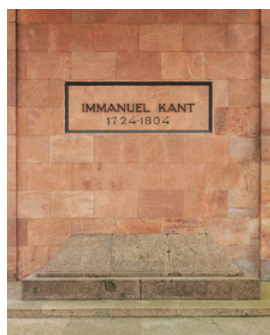
На пачатку ўрока настаўнік паказвае навучэнцам фатаграфіі з відамі Гданьска, Калінінграда, Львова і Брэста (лепш за ўсё праз праектар, хаця пры неабходнасці іх можна раздрукаваць).

- 1 Гданьск (Польшча) – помнік польскаму каралю Яну III Сабескаму з надпісам «Каралю Яну III – горад Львоў, 1898».
- 2 Калінінград (Расія) – помнік паэту Фрыдрыху Шылеру.
- 3 Брэст (Беларусь) – надпісы на польскай мове на сценах будынкаў.
- 4 Львоў (Украіна) – савецкія афіцэры ля помніка Яну III Сабескаму.

1

Помнік каралю Яну III Сабескаму з надпісам «Каралю Яну III, горад Львоў, 1898», Гданьск, Польшча. Фота: Аня Скіндзел (Ania Skindziel)

2

Магіла Імануіла Канта, нямецкага філосафа і заснавальніка нямецкай класічнай філасофіі, Калінінград, Расія. Фота: А. Савін. Публічная ўласнасць, не абароненая аўтарскім правам: [Wikipedia](#)

Помнік Фрыдрыху Шылеру, нямецкаму паэту, філосафу і драматургу, Калінінград, Расія. Фота: А. Савін. Публічная ўласнасць, не абароненая аўтарскім правам: [Wikipedia](#)

3

Надпісы на польскай мове на сцяне будынку, Брэст, Беларусь. Фота: Рафал Туроўскі (Rafal Turowski)

4

Савецкія афіцэры пазіруюць ля помніка Яну III Сабескаму, Львоў, 1939 г. Фота: Аўтар невядомы. © The Urban Media Archive of The Center for Urban History // Collection of Volodymyr Rumiantsev

Мазгавы штурм

Мазгавы штурм пачынаецца з прагляду фатаграфій. Настаўнік можа задаць наступныя пытанні:

- Што вы бачыце на здымках?
- Чаму помнік, пабудаваны на сродкі жыхароў Львова, усталяваны ў Гданьску?
- Чаму на сцяне будынка ў Брэсце з'явіліся надпісы на польскай мове?
- Чаму ў Калінінградзе стаіць помнік нямецкаму паэту?
- Як можна растлумачыць гэтыя з'явы?

Раскажыце навучэнцам, што ёсць мноства іншых падобных прыкладаў. Напрыклад, магіла нямецкага філосафа Імануіла Канта ў Калінінградзе, надпісы на нямецкай мове ў Гданьску (напрыклад, у саборах) і г.д.

Настаўнік запісвае вынікі мазгавога штурму і адказы на дошцы. Тут няма няправільных адказаў; настаўнік не ацэньвае і не каментуе адказы.

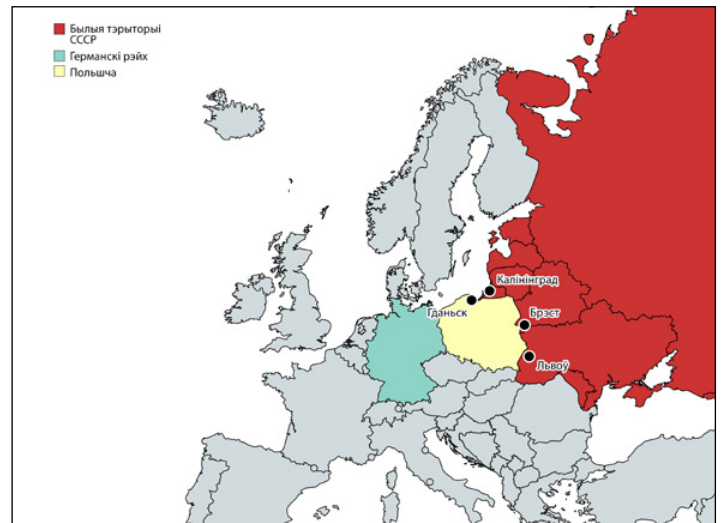
ЗАЎВАГА: У канцы ўрока настаўнік можа вярнуцца да гэтых адказаў, каб параўнаць іх з ведамі, атрыманымі падчас ўрока.

Калі навучэнцы згадваюць змены дзяржаўных межаў, або калі яны не могуць адказаць, час пераходзіць да карт. На карце 1 паказаныя дзяржаўныя межы і размяшчэнне гарадоў перад Другой сусветнай вайной. На карце 2 паказаны тыя ж гарады і новыя, пасляваенныя дзяржаўныя межы.

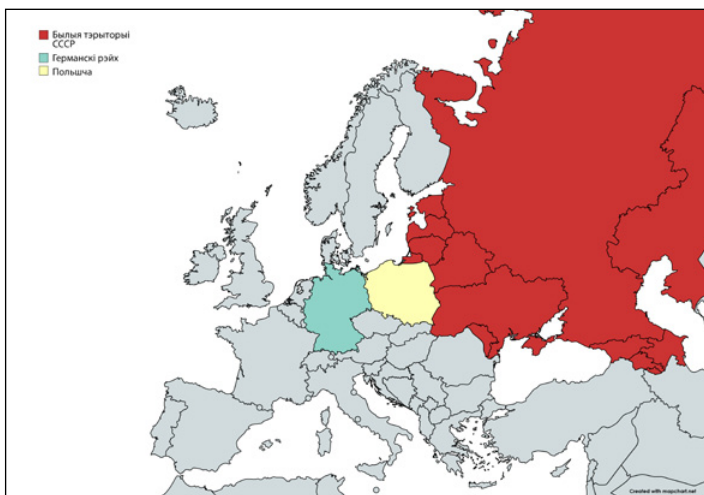
Дадатковае заданне: Навучэнцы глядзяць на карту 1 і спрабуюць вызначыць, у якіх краінах гэтыя гарады апынуцца пасля вайны, да таго, як яны ўбачаць карту 2 або пачнуць наносіць гарады на карту 3 (незапоўненую контурную карту).

Карта 1

Карта 2

Карта 3

Частка 2 Праца ў групах / Мэтаплан / Аналіз крыніц + Адказы / Прэзентацыі

30 хвілін

20 хвілін

30 хвілін

Праца ў групах / Мэтаплан / Аналіз крыніц

Пасля мазгавога штурму настаўнік тлумачыць мэту асноўнага задання. На ўроку будуць разгледжаны чатыры прыклады: гарады Гданьск, Калінінград, Брэст і Львоў. Гэтыя гарады (як навучэнцы ўжо зразумелі падчас мазгавога штурму) пасля вайны апынуліся ў складзе іншай дзяржавы. Напрыклад, Львоў да вайны быў польскай тэрыторыяй.

У ходзе выканання задання навучэнцы павінны выкарыстоўваць інфармацыю з крыніц, каб атрымаць уяўленне аб тым, як гэтыя гарады выглядалі да і пасля вайны, і затым запоўніць інфармацыйны прабел пры дапамозе дадатковых звестак з крыніц, са сваіх наяўных ведаў або зыходзячы са здагадак. Мэта - выявіць, як адбыліся змены.

Клас дзеліцца на чатыры групы

Настаўнік тлумачыць, што клас будзе працаваць па методыцы “мэтаплан”. Кожнай групе выдаецца набор матэрыялаў па адным з чатырох гарадоў, якія абмяркоўваліся падчас мазгавога штурму. Навучэнцы аналізуюць крыніцы і рыхтуюць адказы на пытанні. Навучэнцы павінны ведаць, што пасля падрыхтоўкі адказаў яны паведамаць пра свае высновы ўсяму класу, а пасля гэтага ў іх будзе час для абмеркавання і падвядзення вынікаў.

Настаўнік дзеліць навучэнцаў на групы і раздае матэрыялы (гл. дадатак).

Дадатак III Брэст-над-Бугам → Брэст – Матэрыялы для групы 1
Дадатак IV Данцыг → Гданьск – Матэрыялы для групы 2
Дадатак V Кёнігсберг → Калінінград – Матэрыялы для групы 3
Дадатак VI Львоў → Львоў – Матэрыялы для групы 4

Настаўнік назірае за працай у групах. Калі ў групе ўзнікае праблема, яна можа звярнуцца да настаўніка за дапамогай. Навучэнцы могуць карыстацца наўтбукамі ці смартфонам для пошуку адказаў у інтэрнэце. У ходзе работы яны павінны абмеркаваць наступныя пытанні:

- 1 Якім было жыццё пасля вайны?** Пры дапамозе карт і крыніц апішыце, як людзі жылі пасля Другой сусветнай вайны, як выглядалі гарады.
- 2 Якім было жыццё да вайны?** Аналіз магчымасцей: апішыце жыццё людзей у гэтым горадзе да вайны.
- 3 Чаму адбыліся гэтыя змены?** Назавіце іх прычыны (напрыклад, баі, аперацыя “Вісла”, змяненне межаў, перасяленні, дэпартацыі, рэпатрыяцыя, спроба ўцячы ад наступлення Чырвонай арміі або войскаў Вермахта, перасяленне на месца выбылага насельніцтва).

Настаўнік малюе на дошцы табліцу-мэтаплан, каб навучэнцы разумелі, на якія пытанні ім неабходна знайсці адказы.

Пасля выканання першай часткі гэтага этапа (праца ў групах, мэтаплан, аналіз крыніц) робіцца перапынак. Гэта можа быць 5-хвілінны перапынак на ўроку або, калі час урока падышоў да канца, другую частку можна выканаць на наступным уроку (Частка 2 - адказы на пытанні, прэзентацыі). Навучэнцы могуць абдумаць прачытанае і падрыхтаваць прэзентацыю сваіх высноў усяму класу.

20 хвілін Адказы на пытанні / Прэзентацыі

Настаўнік малюе схему мэтаплана на дошцы або дэманструе яе праз праектар. Настаўнік запісвае адказы навучэнцаў у адпаведныя ячэйкі.

Спачатку настаўнік просіць усе чатыры групы адказаць на першае пытанне (*якое было жыццё пасля вайны?*) Групы адказваюць па чарзе. Затым настаўнік задае пытанне 2 (*якое было жыццё да вайны?*) Нарэшце настаўнік просіць навучэнцаў адказаць на пытанне 3.

Настаўнік запісвае адказы ў адпаведныя месцы так, каб было відаць усяму класу. Гэта неабходна для наступнай дыскусіі (Частка 3).

Частка 3 Дыскусія / Высновы

20-25 хвілін

Настаўнік пачынае дыскусію наступнымі пытаннямі:

- Якія пачуцці перажывалі людзі, чые гісторыі вы прачыталі?
- Як змена дзяржаўных межаў паўплывала на іх жыццё?
- Ці можна сказаць, што змены прывялі да страты «сапраўднага аблічча» гэтых гарадоў, ці ў іх было нешта пазітыўнае?

Настаўнік запісвае высновы ў апошнюю ячэйку.

У канцы ўрока настаўнік можа вярнуцца да вынікаў мазгавога штурму і параўнаць іх з высновамі, зробленымі па выніках вывучэння матэрыялу.

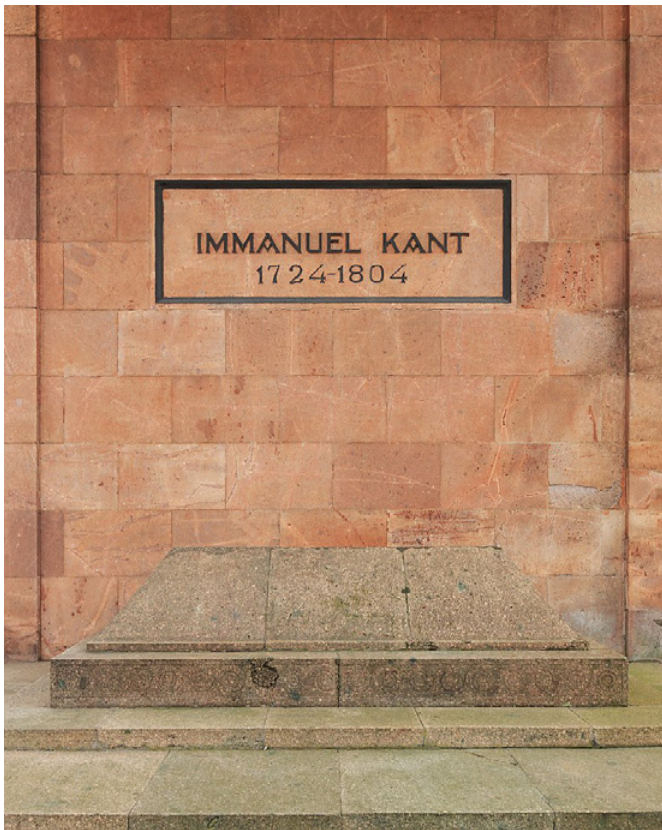
Пахваліце навучэнцаў за добрую працу!

1

2

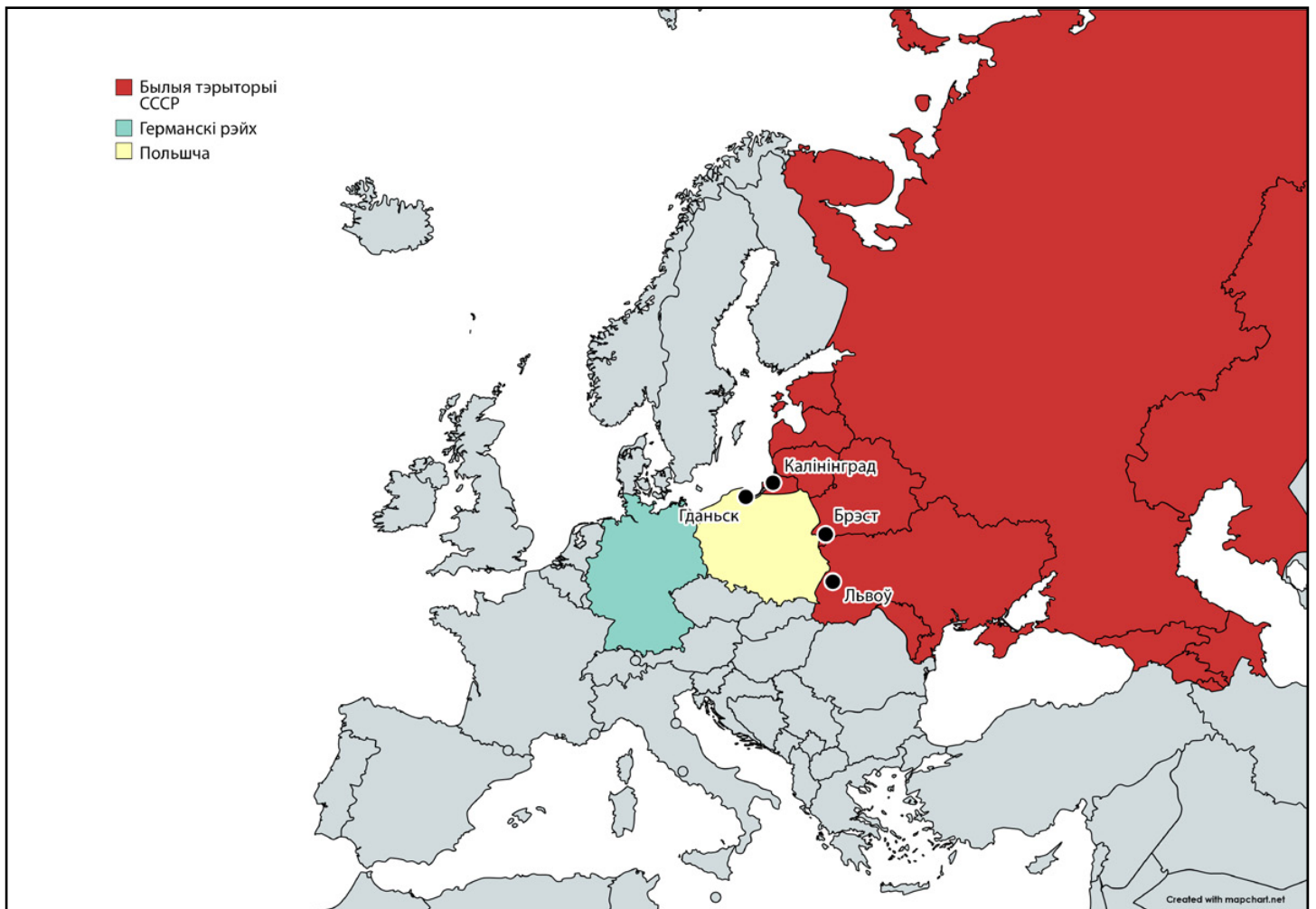
3

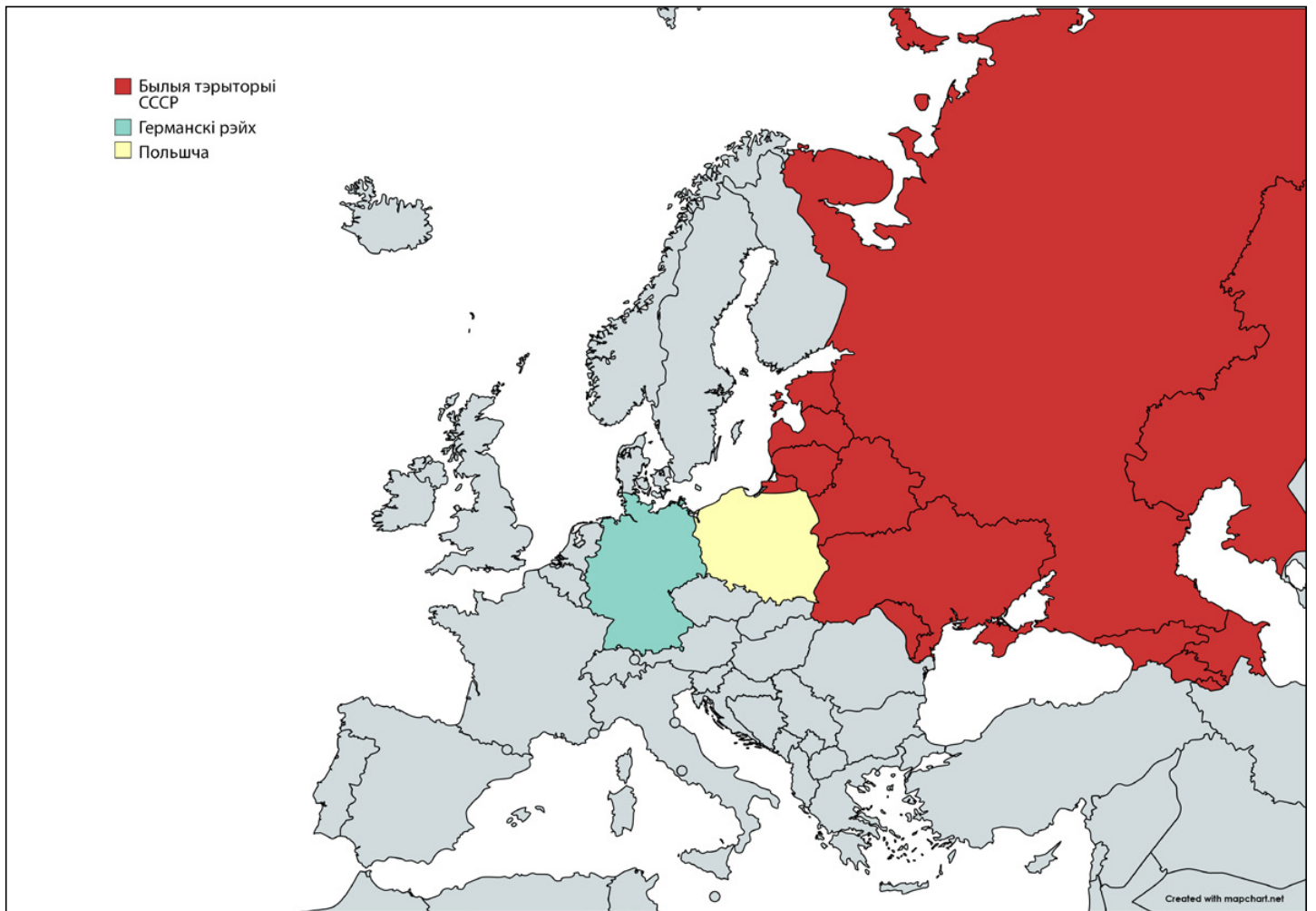

4

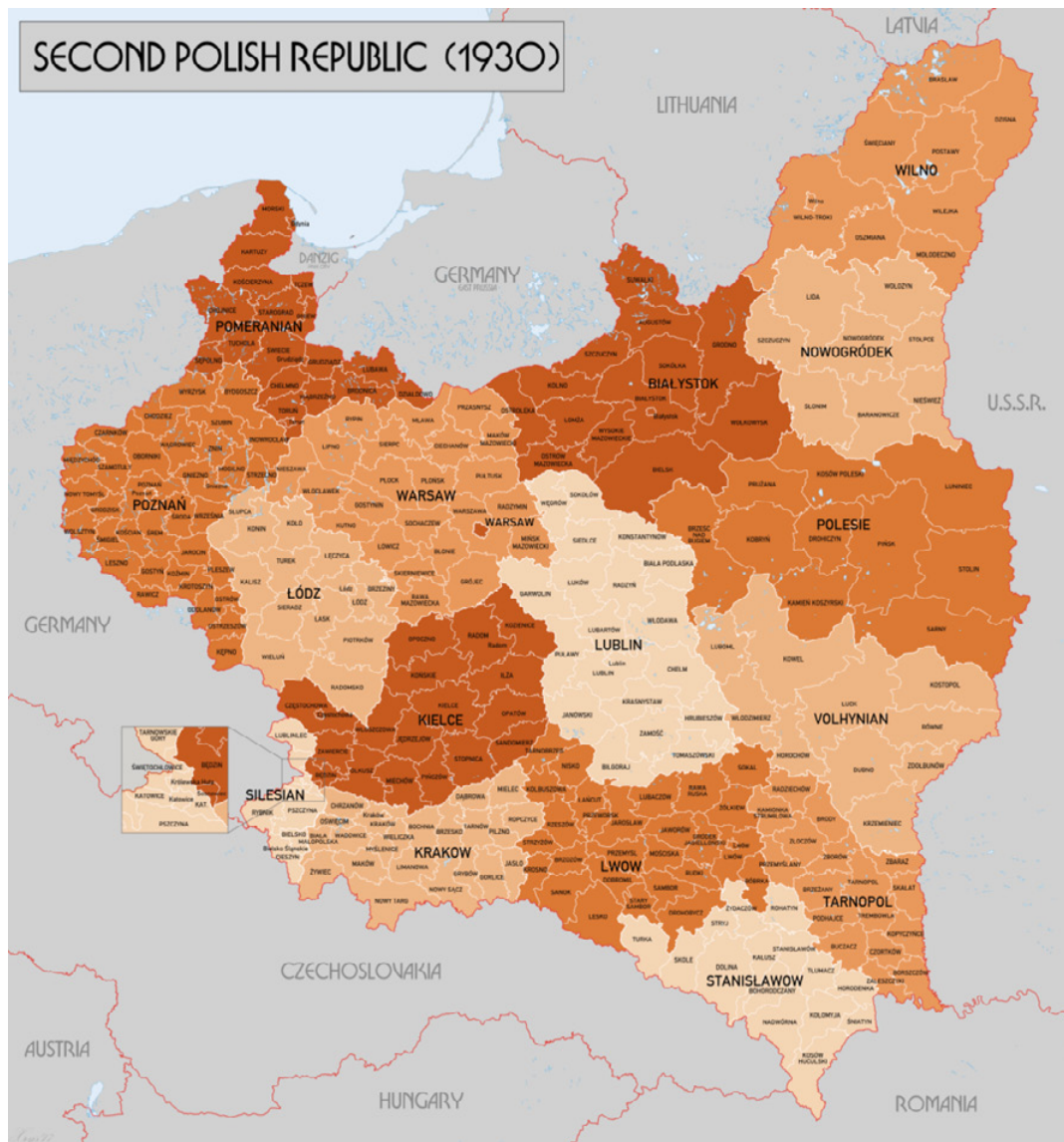

Карта Польшы 1930 г.

Аўтар: XrysD. Ліцэнзія Creative Commons: [Wikipedia](#)

Карта Беларускай ССР у 1939 г.

Крыніца: Панов, С. В. История Беларуси 1917 г. – начало XXI в.: учеб. пособие для 9-го кл. учреждений общ. сред. образования с рус. яз. обучения / С. В. Панов, В. Н. Сидорцов, В. М. Фомин: пер. на рус. яз. О. Р. Ермакович, В. М. Иванова. — Минск: Изд. центр БГУ, 2019. — 180 с.: илл.

Пётр К., 1932 г.н., в. Дубрава Брэсцкага раёна Брэсцкай вобласці

Да вайны. Вельмі добра камунікавалі з суседзямі (Шчурамі). Часта хадзілі дапамагаць ім, сядзелі вечарамі ў гасцях. Хаця яны былі палякамі. ...У нас паміж сабой не было ніякіх канфліктаў, усіх аб'ядноўвала праца на зямлі, не было часу сварыцца. Можа быць, іншыя паміж сабой сварыліся, я, шчыра кажучы, не памятаю.

Пасля вайны. Я ўжо расказваў пра сваіх дуброўскіх суседзяў, польскую сям'ю Шчураў. Дык вось яны ў 1946 годзе пакінулі вёску. Дакладна па якой прычыне не ведаю. Паехалі ў Польшчу, і праз некалькі гадоў да нас прыехаў Антошка Шчур і раскажаў нам, што ўладкаваліся яны на тых маёнтках у Польшчы, у якіх у час вайны пражывалі немцы. Жывецца ім добра, і яны рады, што так добра ўладкаваліся. Больш пасля ад'езду Антошкі я сваіх былых суседзяў не бачыў. Вось так.

Крыніца: Архіў Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта (БрДУ).

Зданевіч А., 1929 г. н., в. Аркадзія Брэсцкага раёна Брэсцкай вобласці

Недалёка ад Аркадзіі, дзе зараз знаходзіцца манастырская зямля, быў маёнтка пан Канюшэўскага. Ён жыў у Варшаве, а кіраваў маёнткам аканом (кіраўнік). У пана было прыкладна 30 гектараў саду, вялікі кароўнік (галоў на 50-70), сажалка, невялікі парк, панская сядзіба і дамы для наёмных рабочых.

З прыходам савецкай улады пан Канюшэўскі якраз быў у сваім маёнтку. Актывісты, 3-4 чалавекі, прыйшлі да яго, паставілі каля сценкі і хацелі ўчыніць расправу. Але так як там быў высакародны, зла не рабіў, яны яго пашкадавалі, зрабілі стрэл у столь і адпусцілі яго. Пан нейкім нелегальным шляхам выехаў у Польшчу. Яго маёнтка канфіскавалі, а жывёлу падзялілі. Але ў 1941 г. пачалася вайна. Пан Канюшэўскі праз месяц-паўтара пасля заняцця немцамі нашай вёскі вярнуўся ў свой маёнтка. Ён выклікае тых мужыкоў, якія яго хацелі арыштаваць, і ставіць умову: я з вамі распраўляцца не буду, няхай гэта будзе на вашым сумленні, але кароў і ўсё астатняе, што вы канфіскавалі, прашу вярнуць. Частка канфіскаванага была ўжо знішчана, у тым ліку і дойны статак, але 10-15 кароў яму вярнулі. Ён прадаў іх і з'ехаў назаўжды ў Польшчу ў Варшаву.

Крыніца: Архіў Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта (БрДУ).

Баланс насельніцтва Польшчы (1939-1950 гг.). Заўвага: лічбы з’яўляюцца прыблізнымі.

Piesowicz, Kazimierz.
Дэмаграфічныя наступствы Другой сусветнай вайны. [Demograficzne skutki II wojny swiatowej.] Studia Demograficzne, No. 1/87, 1987. 103-36 pp. Warsaw, Poland.

Апісанне	Усяго	Палякі	Яўрэі	Немцы	Іншыя (Украінцы/Беларусы)
Насельніцтва ў 1939 г.	35,000,000	24,300,00	3,200,00	800,000	6,700,000
Натуральны прырост у 1939-45 г.г.	1,300,000	1,000,000			300,000
Перамяшчэнне нямецкага насельніцтва	(760,000)			(760,000)	
Смерці ў выніку нямецкай акупацыі	(5,670,000)	(2,770,000)	(2,800,000)		(100,000)
Смерці ў выніку савецкай акупацыі	(150,000)	(150,000)			
Насельніцтва, якое засталася ў СССР	(7,800,000)	(1,000,000)	(100,000)	0	(6,700,000)
Эміграцыя на захад	(480,000)	(280,000)	(200,000)		
Насельніцтва з вярнутых тэрыторый	1,260,000	1,130,000	0	130,000	0
Рээміграцыя ў 1946-50 гг.	200,000	200,000	0	0	0
Натуральны прырост у 1946-50 гг.	2,100,000	2,100,000	0	0	0
Насельніцтва ў 1950 г.	25,000,000	24,530,000	100,000	170,000	200,000

Інтэрв’ю з Сілвіяй Быкоўскай (Інстытут гісторыі пры Польшкай акадэміі навук)

Адразу ж пасля вайны Гданьск стаў найбольш папулярным пунктам прыцягнення для польскіх перасяленцаў з усіх населеных пунктаў Вярнутых земляў. Назвы «Гданьск» і «Вестэрплатэ» не здаваліся замежнымі. У нейкім сэнсе яны значылі “зямлю запаветную”. Упершыню ў гісторыі горад стаў чыста польскім. У ім засталася толькі 15 тыс. ад яго першапачатковага насельніцтва. (...)

Якая колькасць насельніцтва была і які быў працэнт польскага насельніцтва і іншых этнічных груп непасрэдна пасля заканчэння вайны?

Вядома, гэтыя лічбы не былі пастаяннымі. Неабходна памятаць, што ў канцы вайны прыйшлі ў рух сілы, якія змушалі людзей міграваць. Тысячы людзей пачалі з’езджаць у розных кірунках. Этнічны склад насельніцтва Гданьска змяніўся ў вельмі кароткі тэрмін. Назіраўся масавы прыезд палякаў, а немцы з’яжджалі, часта змушана. У 1945 г., яшчэ да арганізацыі транспарта Дзяржаўным упраўленнем рэпатрыяцыі (якое было створана паводле Патсдамскай дамовы), адбывалася так званае ваеннае высяленне. Немцаў выганялі з дамоў. За адзін толькі ліпень 1945 г. адбылося тры такія акцыі, у выніку якіх каля 10 тыс. чалавек пакінулі Гданьск. Гэта былі немцы. Агульная колькасць немцаў, вымушаных пакінуць Гданьск падчас такіх акцый з чэрвеня па кастрычнік, складала каля 60 тыс. Акцыі праводзіліся польскім войскам пры падтрымцы UB і народнага апалчэння. Гэтая лічба адпавядала прыкладна палове нямецкага насельніцтва, якое пражывала ў Гданьску на момант пераходу горада ў склад Польшчы ў пачатку красавіка 1945 г. Верагодна, войскі атачалі цэлыя вуліцы ці нават цэлыя кварталы горада і выганялі жыхароў. Высяленне адбывалася па прынцыпе: “збірайце рэчы, толькі ручную паклажу, цягнік чакае”. Немцаў выгналі, бо ў горад прыбывала ўсё больш палякаў, і ім не было дзе жыць. Гэта было рашэнне новых мясцовых уладаў.

Хто жыў у змененым вайной Гданьску ў канцы 40-х? Ці праўда, што большасць сем'яў, якія пераехалі ў Гданьск, былі крэсавянамі, выхадцамі з Памежжа?

Не зусім... у 1948 г. выхадцы з Памежжа і Прыбужжа складалі 16% насельніцтва. Больш за 60% пераехалі з цэнтральнай Польшчы, у тым ліку каля 14% былых жыхароў Варшавы і Мазовіі. Варта падкрэсліць, што на ўсёй тэрыторыі так званых вернутых земляў не было іншага такога горада, куды палякі прыязджалі б так ахвотна і ў такіх колькасцях, як Гданьск.

Крыніца: Gdansk.pl, Wiosna 1945 - rodzi się polski Gdańsk. Rozmowa z Sylwia Bykowska z Instytutu Historii PAN, <https://bit.ly/32G9F8P>, дата апошняга звароту: 27.12.21

Апавяданні з разбуранага горада: Гданьск у 1945 г. вачыма дзяцей

Альфонс Флісыкоўскі, начальнік абароны польскага паста ў Гданьску, быў забіты немцамі. Яго дачцы, Хенрыцы Флісыкоўскай-Кледзік, у 1945 г. было 9 гадоў.

«Маёй маці далі пакой у кватэры ў Седльцэ, а не асобную кватэру. Там жылі дзве немкі, у адной з якіх, маладзейшай і прыгажэйшай, быў сябар, які яе рэгулярна наведваў. Ён быў рускі салдат. Дзякуючы гэтаму можна было не баяцца, што, прыйшоўшы з працы, ты знойдзеш у кватэры яшчэ нейкіх жыхароў, акрамя тых немак», - распавядае Флісыкоўскай-Кледзік. (...) Праз некаторы час у дом, у якім жыла яе сям'я, заехалі выхадцы з розных частак Польшчы, уключаючы Вялікую Польшчу, Кашубію і Львоў. «Я не памятаю, каб была варожасць ці сваркі. Мы ўсе былі ў аднолькавым становішчы - мы ўсе прыехалі з адным чамаданам ці торбай, і мы дапамагалі адзін аднаму. Адна жанчына шыла для нас адзенне, другая праз знаёмых даставала яйкі. Атмасфера была вельмі добрая», - успамінае Флісыкоўскай-Кледзік.

Крыніца: Dzieje.pl, Opowieści ze zburzonego miasta, czyli Gdansk w 1945 r. w oczach dzieci, <https://bit.ly/3qvAYLh>, дата апошняга звароту: 27.12.21

Фрагмент рукапіснага ліста Хермана Фішэра з Хорна сябру (Усходняя Прусія), 28 лістапада 1946 г.

«Затым прыйшло 11 лістапада, нядзеля, і прынесла з сабой нашае выгнанне і дэпартацыю з радзімы. Напярэдадні, у суботу, палякі правялі інвентарызацыю і забралі ў нас усё прыдатнае адзенне. Мы дашлі на зборны пункт з 10 кг багажу на кожнага. Нас зарэгістравалі і адвялі пад узброеным канвоем у Зоненборн, дзе размяшчаліся польскія ўлады. Там нас трымалі два дні. Яны абшукалі нас і забралі каштоўныя рэчы. Пасля гэтага нас прымусілі ісці пешшу да вакзалу ў Марунген. Мы прыйшлі ў Марунген у поўнай цемры, смяротна стомленыя. Горад быў амаль поўнасцю спалены. Палякі акружылі нас і абрабавалі. Мы прыйшлі да цягніка (каля 45 вагонаў для жывёлы, куды пагрузілі 4500 чалавек). У маім вагоне ехала 116 чалавек. Не было дзе сесці і нават устаць. Мы сядзелі адно на адным. Палякі зноў адабралі тое нямногае, што ў нас заставалася, і цягнік пачаў рух. Але хутка ён спыніўся, недзе ў полі ці на запасных пуцях нейкага вакзала. У наступныя 11 дзён нас увесь час рабавалі...»

Крыніца: Josef Henke (1995), 'Exodus aus Ostpreußen und Schlesien: Vier Erlebnisberichte', у: Wolfgang Benz (ed.), Die Vertreibung der Deutschen aus dem Osten: Ursache, Ereignisse, Folgen. (Frankfurt / M: Fischer Taschenbuch), с. 123-125.

Урывак з часткі, складзенай з успамінаў Ганны Сабко “Адзін з Расіі, іншы з Прусіі, і д’ябал звёў вас усіх разам!” з кнігі Пятра Зубоўскага “Аперацыя “Вісла” і пасяленне ў Памераніі па ўспамінах былых жыхароў вёскі Захочаў”.

“Мы прыехалі ў Польшчу пасля вайны. Сойм (Парламент) не мог прыйсці да адзінага рашэння, і [у рэшце рэшт яны вырашылі] перавезці нас сюды, на Захад, таму што ў нас ўкраінскія карані, каб перамяшаць нас. Людзі ўжо жылі па рускай сістэме, у камуне. Нас дэпартавалі [з Захочава] у [19]47 г. і прывезлі сюды. (стар. 308)

[Цяпер я адчуваю сябе як дома], гэта сапраўды так. У мяне ўжо [дарослыя] дзеці і ўнукі. У мяне ўжо дзевяць праўнукаў! Я пусціла тут карані. Але я заўсёды плачу, асабліва ўначы, калі не магу заснуць, калі ўспамінаю, як гэта было. [У Бяшчадах] мы былі адзіныя, і [людзі] вельмі паважалі адзін аднаго. Мы ўсе былі мясцовыя, а не прывезеныя [з розных месцаў]. А тут ксёндз Новак выйшаў і сказаў: “Так, адзін з Русі, іншы з Прусіі, і д’ябал сабраў вас усіх разам!” І гэта праўда. Ва ўсіх свае звычай. У рэшце рэшт мы да гэтага прывычаліся, але гэта было вельмі цяжка. І я тут жыву з 1947 г. Лепш бы наш дом быў там [у Бяшчадах]... Ды, і пазней, у 1960-х, былі пабудаваны першыя праваслаўныя цэрквы, у Слупску і Бытуве». (с. 330)

Крыніца: Anna Sobko (2017) “Jeden z Rus, drugi z Prus, a wszystkich was diabeł na kupę zwiózł!": Akcja „Wisła” i osiedlenie na Pomorzu we wspomnieniach dawnej mieszkanki Zahoczewia, opracowanie Piotr Zubowski, Wrocławski Rocznik Historii Mówionej Rocznik VII, с. 305–342. [Google Books](#).

Прыезд перасяленцаў у Калінінград у 1947 г.

Аўтар невядомы. Публічная ўласнасць, не абароненая аўтарскім правам: Дзяржаўны архіў Калінінградскай вобласці

Государственный архив Калининградской области

Першы эшалон з групай перасяленцаў з Маскоўскай вобласці ў Калінінград, верасень 1946 г.

Аўтар: Г. Зелма. Публічная ўласнасць, не абароненая аўтарскім правам: часопіс "Огонёк".

Успаміны савецкіх перасяленцаў у г. Калінінград

Анатоль Плюшкоў нарадзіўся ў 1922 годзе, у Калінінградскай вобласці з 1947 года

Усе мы, партыйныя работнікі з Ленінграда, ехалі ў адным цягніку. Большасць партыйцаў, накіраваных у вобласць, былі халастымі, у тым ліку і я. <...> Настрой ва ўсіх быў прыўзняты. У памяці ў мяне засталіся дзве фразы, сказаныя маімі спадарожнікамі, якія найболей дакладна паказваюць ход нашых думак. Адна дзяўчына, не памятаю яе імя, таксама пасланая ў Калінінградскую вобласць па партыйных справах, сказала: “Мяне не пакідае адчуванне, што мы едзем у мінулае”. Сапраўды, большасць з нас, якія перажылі вайну, адчувалі сябе носьбітамі перадавой савецкай культуры і ладу жыцця. Еўропа ўяўлялася нам адсталым і варожым рэгіёнам капіталізму. Перспектыва прыўнесці савецкую культуру ва Ўсходнюю Прусію была вельмі прывабнай. Разам з тым мы амаль нічога не ведалі аб месцы нашай будучай працы. Малады афіцэр, які ехаў з намі, адзначыў: «Рускі салдат, які прыбыў у Еўропу, не заўважыў, што ён не дома». Новаздабытую калінінградскую зямлю мы разглядалі не як нешта чужое, а як тэрыторыю, якую неабходна было засвоіць. Мы былі поўныя аптымізму, і ніякая задача не здавалася невырашальнай.

Валянціна Карабельнікава нарадзілася ў 1935 годзе, у Калінінградскай вобласці з 1946 года

Сам пераезд я памятаю вельмі цьмяна, нічога асаблівага не адбылося, а вось на вакзале мне запомніўся выпадак. Урачыстай нашу сустрэчу ніяк не назавеш: мяне пакінулі сядзець на адзіным чамадане (тады ўсе везлі адзін-два, у асноўным самае неабходнае), падышоў чалавек: «Дзяўчынка, ты сядзіш на маім. Устань, я забяру яго», - я ўстала, ён узяў чамадан і сышоў. Вось так уся сям’я пазбавілася ўсіх рэчаў. ...Я ўбачыла немцаў, жывых немцаў... Разумеецца, была вайна, нам казалі, што немцы вельмі дрэнныя, наогул яны “нелюдзі”. <...> Гэта быў шок — яны аказаліся звычайнымі людзьмі, такімі ж, як мы.

Эльбрус Бяляеў нарадзіўся ў 1926 годзе, у Калінінградскай вобласці з 1947 года

Калі я сюды прыехаў, то бачыў прафесара батанікі Кёнігсбергскага ўніверсітэта, які хадзіў па Батанічным садзе, выціраў слёзы, развітваўся. Ён сказаў: «Усё жыццё аддаў гэтаму саду. Гэта адзін з лепшых садоў у свеце». Гэта сапраўды было так. Сад быў вельмі дагледжаным, прыгожым. Там былі ўнікальныя дрэвы з усяго свету. Нашы не ацанілі гэтага скарбу. <...> Гаспадара не было — і належнага догляду таксама. І ў выніку ўсе культурныя і прыродныя каштоўнасці сталі гінуць.

Крыніца: Meduza, «Зайшла нямецкая сям'я, прасілі хлеба» 70 гадоў таму Кёнігсберг стаў Калінінградам: успаміны перасяленцаў, <https://bit.ly/3EA2FYq>, дата апошняга звароту: 27.12.21

Урывак з сакрэтнага ўказа міністра ўнутраных спраў СССР

«1. Начальніку УМУС па Калінінградскай вобласці генерал-маёру тав. Дзёміну перасяліць у 1947 годзе з Калінінградскай вобласці ў Савецкую зону акупацыі Германіі 30 тыс. немцаў, з іх 10 тыс. чалавек у кастрычніку і 20 тыс. чалавек у лістападзе 1947 года.

Перасяленню падлягаюць у першую чаргу немцы, якія пражываюць у гор. Балтыйску і ў раёне ўзбярэжжа Балтыйскага мора, а з іншых раёнаў вобласці непрацаздольныя сем'і немцаў, не занятыя грамадска-карыснай працай, нямецкія дзеці, якія знаходзяцца ў дзіцячых дамах, і састарэлыя немцы, якія ўтрымліваюцца ў дамах для інвалідаў.

Пераселеным немцам дазваляецца ўзяць з сабой асабістую маёмасць да 300 кг на сям'ю, за выключэннем прадметаў і каштоўнасцяў, забароненых да вывазу мытнымі правіламі».

С. Круглоў ад 14 кастрычніка 1947 года.

Крыніца: Костяшов Ю.В. Восточная Пруссия глазами советских переселенцев: Первые годы Калининградской области в воспоминаниях и документах. — СПб.: Изд-во «Бельведер», 2002. — 272 с.: ил.

Змена назваў вуліц у Калінінградзе

Крыніца: Klgd.ru, Топонимия Калининграда, <https://bit.ly/3HiClyf>, дата апошняга звароту: 27.12.21

№ п/п	Немецкое название улицы	Наименование улицы по приказу Особого военного округа	Новое наименование улиц	Название улиц в 1998 г.
По 1-му району				
1	Ам Флис, Вальдбургштрассе	Вечная	Курсантская	Рокоссовского
2	Трагхаймер Пульверштрассе	Пороховая	Пороховая	Профессора Севастьянова [см. № 68]
3	Трагхаймер Кирхенштрассе	Монетная	Монетная	Подполковника Иванникова
4	Миттельтрагхайм	Миномётная	Пролетарская	Пролетарская
5	Штайндамм	Каменная (19)	Житомирская	ул. Житомирская и часть Ленинского проспекта
6	Гофманштрассе [см. район 4, №12]	1905-го г.	Винницкая	Краснооктябрьская
7	Зелькештрассе [см. район 4, №11]	Сельская	Малый переулок	Малый переулок
8	Гебаурштрассе	Лесопильная	Лесопильная	Лесопильная
9	Друмштрассе	Клинчатая	Больничная	Больничная
10	Альтер Грабен	Староканавная(20)	Староканавная	Генерала Буткова
11	Нойе Райфербаан	Канатная	Канатная	Около ул. Мариупольской
12	Оберрольберг [см. № 54]	Верхний Вал	Верхний Вал	Коперника
13	Монкенгасе	Мукомольная	Почтовый переулок	Около ул. Коперника
14	Капланштрассе	8-го Марта	Большой переулок	Около ул. Коперника
15	Шэфнерштрассе	Учёных	Гончарная	Около наб. Генерала Карбышева
16	Николаиштрассе	Сибирская	Сибирская	Сибирская
17	Нойросгертер Шульштрассе	Ученическая	Загорская	Загорская

Беларускі пераклад

Нямецкая назва вуліцы	Назва вуліцы па загадзе Асобай ваеннай акругі	Новая назва вуліц	Назва вуліц у 1998 г.
Ам Фліс, Вальдбургштрасэ	Вечная	Курсанцкая	Ракасоўскага
Трагхаймер Пульверштрасэ	Парахавая	Парахавая	Прафесара Севасцяянава [гл. № 68]
Трагхаймер Кархенштрасэ	Манетная	Манетная	Падпалкоўніка Іваннікава
Міттэльтрагхайм	Мінамётная	Пралетарская	Пралетарская
Штайндамм	Каменная (19)	Жытомірская	вул. Жытомірская і частка Ленінскага праспекта
Гофманштрасэ [гл. раён 4, №12]	1905-га г.	Вінніцкая	Чырвонакастрычніцкая
Зелькештрасэ [гл. раён 4, №11]	Сельская	Малы завулак	Малы завулак
Гебаурштрасэ	Лесопільная	Лесопільная	Лесопільная
Друмштрасэ	Клінчатая	Бальнічная	Бальнічная
Альтэр Грабен	Стараканаўная(20)	Стараканаўная	Генерала Буткова
Нойе Райфербаан	Канатная	Канатная	Каля вул. Марыупальскай
Аберрольберг [гл. № 54]	Верхні Вал	Верхні Вал	Каперніка
Монкенгасэ	Мукамольная	Паштовы завулак	Каля вул. Каперніка
Капланштрасэ	8-га Сакавіка	Вялікі завулак	Каля вул. Каперніка
Шэфнерштрасэ	Вучоных	Ганчарная	Каля наб. Генерала Карбышава
Ніколаіштрасэ	Сібірская	Сібірская	Сібірская
Нойросгертэр Шульштрасэ	Вучнеўская	Загорская	Загорская

3 дзённіка жыхаркі Львова Альмы Хечко, 18 мая 1945 г.

«Заўтра мы з’яжджаем. Сёння наш апошні вечар у Львове. Я пішу ў сталовай на камодзе. Набліжаецца навальніца: я чую грывоты ўдалечыні. На нашу апошнюю прагулку мы хадзілі да Высокага замка. Там зялёна і цудоўна, і на каштанах распусціліся “свечкі”. У маі там так прыгожа. Я так люблю гэтае мястэчка. Я прыходзіла сюды амаль кожны дзень. А сёння я гляджу на Высокі замак апошні раз. Я ніколі больш не змагу туды вярнуцца.

За акном ідзе дождж і дзьме моцны вецер. Я бачу маланку. Усе спяць, а я запісваю ўсё да дробязяў. Я пра жыла тут 24 гады. Я нарадзілася ў пакоі, у якім зараз спіць мая дачка. А зараз мне даводзіцца з’яжджаць. Нас выганяюць з нашай радзімы».

Крыніца: Цэнтр гарадской гісторыі, Львоў, The lost home: post-war forced relocations, <https://bit.ly/3mvYA1p>, дата апошняга звароту: 27.12.21

Родная мова жыхароў Львова

Крыніца: Лозинський Р. М. Этнічний склад населення Львова (у контексті суспільнага развітку Галічыні) / Роман Лозинський. – Львів, 2005. – 358 с.

Мова	1931	1959	1970	1979	1989	2001
Українська	11,3%	~55,5%	65,2%	71,3%	77,2%	88,8%
Руская	0,1%	~38,5%	31,1%	25,7%	19,9%	9,7%
Ідыш	24,1%	~1,2%	0,7%	0,3%	0,2%	0,01%
Польская	63,5%	~2,8%	1,4%	0,9%	0,6%	0,4%
Іншая	1,0%	~2,0%	3,7%	3,0%	2,9%	1,1%

Насельніцтва Львова 1900-1989 гг.

Крыніца: Боднар, Г. Національні Відносини У Львові В 1950–1970-Х Роках Очима Мігрантів Із Сіл – Львів, 2010. – 314 с.

Нацыя-нальнасць	1900	1931	1940	1941	1942	1943	1944	1951	1959	1970	1989
Украінцы	19,9%	15,9%	22,0%	22,0%	26,1%	29,9%	26,4%	42,8%	60,2%	68,2%	79,1%
Рускія	-	0,2%	1,6%	-	-	-	5,5%	30,8%	27,1%	22,3%	16,1%
Яўрэі	26,5%	31,9%	32,8%	25,4%	15,6%	-	1,1%	7,0%	6,3%	4,4%	1,6%
Палякі	49,4%	50,4%	43,4%	50,3%	54,0%	62,9%	66,7%	16,3%	3,9%	2,5%	1,2%

«У канцы вайны мой бацька ваяваў на Першым Украінскім фронце. Ягоная частка прайшла праз Беларусь і Польшчу. Хадзілі чуткі, што ў Львове пусте мноства кватэр. (...) Яны спыніліся ў тым месцы, дзе жылі нейкія знаёмыя, і мой бацька ўбачыў аб'яву «Прадаюцца дровы», што вісела на слупе каля дарогі, у Рохатцы. Гэта быў такі код: гэта значыла, што прадаюцца не дровы, а кватэра (...).

Паляк быў адным з тых, хто не паспеў з'ехаць у 1945 г. Сям'я, якая жыла ў кватэры, збіралася з'яжджаць, таму ён быў рады атрымаць хоць крыху грошай за яе. У кватэры быў добры ложак, з жалезнай сеткай... І пліта - зялёная, лёгкая. Там мы і засталіся».

Крыніца: Цэнтр міскай історыі, Львів, New Lviv residents and their city, <https://bit.ly/312BVSJ>, дата апошняга абрачэння: 27.12.21

Вестэрплатэ – паўвостраў пад Гданьскам, вядомы тым, што на ім адбываліся баі паміж польскімі і нямецкімі войскамі ў 1939 г.

Патсдамскае пагадненне – дагавор, заключаны паміж ЗША, Вялікабрытаніяй і СССР у 1945 г. У ім абгаворваліся акупацыя і аднаўленне Германіі, а таксама межы ўсходняга тэатра ваенных дзеянняў і масавае высяленне этнічных немцаў з розных частак Еўропы.

УВ – Urząd Bezpieczeństwa (польск.) – міністэрства грамадскай бяспекі, польская сакрэтная паліцыя.

МО – Milicja Obywatelska (польск.) – Народнае апалчэнне.

Вернутыя землі – былыя ўсходнія тэрыторыі Германіі і свабодны горад Данцыг, якія адышлі Польшчы пасля Другой сусветнай вайны, адкуль было выправаджана нямецкае насельніцтва.

Крэсавяне (польск. Kresowiacy) – назва палякамі жыхароў усходняга памежжа Польшчы, у тым ліку тэрыторый, якія ў перыяд 1921—1939 гг. уваходзілі ў склад Польскай рэспублікі, а зараз з’яўляюцца часткай Беларусі, Літвы і Украіны. Паняцце мае спрэчную сэнсавую нагрузку, можа ўспрымацца як дыскрымінацыйнае.

Асобая ваенная акруга – часовае размяшчэнне Узброеных сіл СССР непасрэдна пасля заканчэння вайны.

Сойм – парламент Польшчы.

